

Τὰ προεόρτια Τριώδια τοῦ κύκλου τῶν ἀκινήτων ἑορτῶν

ΘΕΩΝΗΣ ΚΟΛΛΥΡΟΠΟΥΛΟΥ*

1. Ἡ προεόρτια ἀνύμνηση ἀκινήτων ἑορτῶν.

Στὰ ἔντυπα λειτουργικά μνηαῖα ἔχουν περιληφθεῖ προεόρτιοι κανόνες γιὰ τὶς κυριότερες Δεσποτικὲς καὶ Θεομητορικὲς ἑορτές¹.

Ἀπὸ αὐτοὺς ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ προεόρτιοι κανόνες γιὰ τὴν ἑορτὴ τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων.

Οἱ προεόρτιοι κανόνες τῶν Χριστουγέννων ψάλλονται ἀπὸ τὴν 20ῆ μέχρι τὴν 24ῆ Δεκεμβρίου², οἱ προεόρτιοι κανόνες τῶν Θεοφανείων ἀπὸ τὴν 2α μέχρι τὴν 5ῆ Ἰανουαρίου. Ἀποτελοῦν διασκευὴ τῶν ἀντίστοιχων κανόνων τοῦ Κοσμᾶ τοῦ μελωδοῦ γιὰ τὴν Μεγάλῃ Ἑβδομάδα (διώδιο, τριώδια, τετραώδιο, πλήρης κανόνας με ὀκτῶ ὠδές)³ καὶ ψάλλονται στὴν ἀκολουθία τοῦ ἀποδείπνου, ἐξαιρουμένου τοῦ κανόνος τῆς 24ῆς Δεκεμβρίου, ὁ ὁποῖος ψάλλεται στὸν ὄρθρο.

* Ἡ Θεώνη Κολλυροπούλου εἶναι Λέκτωρ τῆς Σχολῆς Ἀνθρωπιστικῶν Ἐπιστημῶν καὶ Πολιτισμικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

1. 7 Σεπτεμβρίου: Προεόρτια τῆς Γεννήσεως τῆς Θεοτόκου, 13 Σεπτεμβρίου.: Προεόρτια τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, Προεόρτια τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, Προεόρτια τῶν Χριστουγέννων, Προεόρτια τῶν Θεοφανείων, Προεόρτια τῆς Ὑπαπαντῆς, Προεόρτια τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου, Προεόρτια τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου.

2. Ἀπὸ ταύτης ἀρχόμεθα τῶν Προεορτίων τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ σημειώνεται στὸ ἔντυπο μνηαῖο πρὸ τῆς ἐνάρεξως τῆς ἀκολουθίας τῆς 20ῆς Δεκεμβρίου (βλ. Μνηαῖα τοῦ ὄλου ἐνιαυτοῦ, ἐν Ρώμῃ 1888-1901, II, 550, στὸ ἐξῆς: MP). Ἰστέον ὅτι κατὰ τὴν παλαιὰν συνήθειαν, καὶ κατὰ τὰς παλαιοβιβλίους (sic), τὰ προεόρτια τῆς γεννήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀρχεται ψάλλειν ἀπὸ τῆς ιη' τοῦ αὐτοῦ μηνὸς διαβάξουμε στὸ Ἀνθολόγιον..., I, <Ρώμη, ἐπιμελεία Ph. Vitali> 1738, τνζ' (στὸ ἐξῆς: Ἀνθολόγιον), πρβλ. καὶ τὴν διδασκαλία στὸ φ. 141 τοῦ κώδικα Σιναιτ. 583, γιὰ τὴν ὁποία γίνεται λόγος κατωτέρω).

3. Γιὰ τοὺς κανόνες τῆς Μεγάλῃς Ἑβδομάδος τοῦ Κοσμᾶ βλ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ Θ., Κοσμᾶς ὁ μελωδός· βίος καὶ ἔργο, Ἀνάλεκτα Βλατάδων 28, Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1979, 169-172, 203-211. ΖΕΡΒΟΥΔΑΚΗ ΑΛ., Θεοφάνης ὁ Γραπτός. Βίος καὶ ἔργο (ἀνέκδοτη διδακτορικὴ διατριβή), Ρέθυμνο 2002, 377-378, 399-400.

Ἡ σχέση τῶν προεόρτιων κανόνων μὲ τοὺς ἀντίστοιχους κανόνες τοῦ Κοσμᾶ τοῦ μελωδοῦ εἶναι σαφῆς καὶ ἐπισημαίνεται συχνὰ στὰ χειρόγραφα: Γιὰ τὸν κανόνα τῆς 22ας Δεκεμβρίου⁴ στὸ φ. 227 (διδασκαλία) τοῦ κώδικα Σιναιτ. 638⁵ ἀναγράφεται: ὁμοιος τῆς μεγάλης ε΄. Γιὰ τὸν ἴδιο κανόνα στὴν διδασκαλία τοῦ κώδικα Paris. Suppl. gr. 32⁶, φ. 29^v διαβάζουμε: *Καν(ών) τοῦ Τριωδ(ίου) οὗ ἢ ἀκρο(στιχίς) τῆ μακροῦ Πέμπτη μακρὸν ὕμνον ἐξάδα.*

Σὲ ἄλλα χειρόγραφα οἱ προεόρτιοι κανόνες δὲν θεωροῦνται μόνο ὁμοιοὶ μὲ τοὺς κανόνες τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος, ἀλλὰ προσγράφονται στὸν Κοσμᾶ: οἱ κώδικες Ἀλεξανδρ. 68⁷, φ. 70 καὶ Σιναιτ. 638, φ. 214 ἀποδίδουν τὸ τριώδιο τῆς 20^{ης} Δεκεμβρίου⁸ στὸν Κοσμᾶ: *ποίημα Κοσμᾶ μοναχοῦ.*

Γιὰ τὸ ἴδιο τριώδιο σημειώνεται στὸν κώδικα 11 τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν⁹, φ. 87 (διδασκαλία): *Τριώδιον τῶν προεορτίων τῆς Χριστοῦ γεννήσεως οὗ ἢ ἀκροστιχίς· τῆ Δευτέρα· ὡδὴ α΄. ἦχος β΄ ὁ εἰρμός· ποίημα τοῦ κ(υρίου)ν Κοσμᾶ.*

Στὸν ἴδιο κώδικα, φ. 91 (διδασκαλία) διαβάζουμε γιὰ τὸ διώδιο τῆς 21ης Δεκεμβρίου¹⁰: *Διώδιον τῆ ἀγία κ(αί) μεγάλη Τρίτη· οὗ ἢ ἀκροστιχίς· Τρίτη τε. ἦχος β΄ ὁ εἰρμός. ποίημα τοῦ κ(υρίου)ν Κοσμᾶ.*

4. Τὰ δύο πρῶτα τροπάρια τοῦ κανόνος ἄρχονται: *Ἡ πανταίτια καὶ παρεκτικῆ (α΄ τροπάριο) καὶ Μυσταγωγούσα/ Μάγους (β΄ τροπάριο), ἀκροστιχίδα: Τῆ μακροῦ Πέμπτη μακρὸν ὕμνον ἐξάδα, ἔκδοση κανόνος: MP II, 582-591.*

5. Γιὰ τὸν κώδικα (μηναῖα Σεπτεμβρίου-Φεβρουαρίου, περγαμηνή, φφ. 383, ιγ΄ αἰῶνας) βλ. *Catalogus codicum Graecorum Sinaiticorum. Scripsit V. Gardthausen, Oxford 1866, 147. Catalogue of all manuscripts in the Monastery of St. Catharine on Mount Sinai by M. Kamil, Wiesbaden 1970, 97.*

6. Γιὰ τὸν κώδικα (μηναῖα Ὀκτωβρίου-Δεκεμβρίου, περγαμηνή, φφ. 212, ιγ΄ αἰῶνας) βλ. OMONT H., *Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque nationale et les autres bibliothèques de Paris et des Départements, Paris 1886-1898, II, 207.*

7. Γιὰ τὸν κώδικα (μηναῖα Δεκεμβρίου-Φεβρουαρίου, χαρτῶς, φφ. 350, ιε΄ αἰῶνας) βλ. ΜΟΣΧΟΝΑ Θ., *Κατάλογοι τῆς Πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης. Τόμος Α΄. Χειρόγραφα, Ἀλεξάνδρεια 1945, 76.*

8. Ἐκδοση τριωδίου: MP II, 553-554, ἄρχεται: *Ἡ ἀπόρητος/ Λόγου Θεοῦ κατάβασις,/ ὅπερ αὐτὸς Θεάνθρωπος, ἀκροστιχίδα: Τῆ Δευτέρα.*

9. Γιὰ τὸν κώδικα (κανόνες μετὰ τῆς ἐρμηνείας αὐτῶν, χαρτῶς, φφ. 322, ιη΄ αἰῶνας) βλ. *Κατάλογος τῶν χειρογράφων του Θεολογικοῦ Σπουδαστηρίου Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἐπιμέλεια Α. Ι. Φυτράκη, ἐν Ἀθήναις 1937, 23.*

10. Ἐκδοση διωδίου: MP II, 568-569, ἄρχεται: *Ῥαθυμίας ὕμνον ἀφ' ἡμῶν, ἀκροστιχίδα: Τρίτη τε.*

Στὰ ΜΡ οἱ κανόνες αὐτοὶ ἐκδίδονται ἀνωνόμως, ὅμως θεωροῦνται ἔργα τοῦ Συμεῶν Θεσσαλονίκης τοῦ Μεταφραστοῦ¹¹, ἄποψη ἐνισχυομένη καὶ ἀπὸ μαρτυρίες χειρογράφων: Στὸν κώδικα Vindob. Theol. gr. 146¹², φ. 190 (διδασκαλία) σημειώνεται (κατὰ τὴν μαρτυρία τοῦ Weyh¹³) γιὰ τὸ προαναφερθὲν τριώδιο τῆς 20ῆς Δεκεμβρίου: *Συμεῶν μαγίστρου καὶ λογοθέτου τοῦ μεταφραστοῦ τριώδιον*. Τὴν ἴδια πληροφορία παρέχει καὶ ὁ κώδικας Σιναῖτ. 594¹⁴, φφ. 119^ο, 135, 136.

Στὰ χειρόγραφα ἐπικρατεῖ σύγχυση ὡς πρὸς τὴν πατρότητα τῶν κειμένων αὐτῶν. Ἐκτὸς τῆς ἀποδόσεώς τους στὸν Κοσμᾶ ἔχουμε καὶ τὶς ἑξῆς μαρτυρίες: α'. Ὁ κώδικας Σιναῖτ. 583¹⁵ ἀποδίδει αὐτὰ τὰ ποιήματα στὸν Ἰωάννη Γεωμέτρη:

- (1) φ. 141 (διδασκαλία): *τριώδια ψαλλόμενα πρὸ ἑπτὰ ἡμερῶν) τ(ῆς) ἀγίας Χ(ριστο)ῦ γε(νήσεως): ποίημ(α) Ἰω(άννου) (πρωτο)σπαθ(αρίου) του κυριώτ(ου)*. Ἡ σημείωση αὕτη ἀφορᾷ σὲ ὅλα τὰ προεόρτια κείμενα (κανόνες πλήρεις, διώδιο, τριώδια, τετραώδια) τῆς ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων καὶ προτάσσεται τοῦ τριωδίου τῆς 20ῆς Δεκεμβρίου¹⁶.
- (2) Πρὸ τοῦ διωδίου (φ. 148^ο, διδασκαλία) τῆς 21ῆς Δεκεμβρίου¹⁷ σημειώνεται: *διώδην ἔχων (sic) ἀκροστιχίδα· Τρίτη τε ποίημ(α) Ἰω(άννου) (πρωτο)σπαθ(αρίου) τοῦ κυριώτ(ου)*.
- (3) *Τῇ αὐ(τῇ) ἡμέρῃ) τριώδ(ιον) φέρων (sic) ἀκροστιχ(ίδα) τήνδ(ε): Τετραδί ψάλω (sic) ποίημ(α) Ἰωάννου (πρωτο)σπαθ(αρίου) τοῦ κυριώτ(ου)* διαβάζουμε (φ. 156, διδασκαλία) πρὸ τοῦ τριωδίου τῆς 22ας Δεκεμβρίου¹⁸.

11. Βλ. WEYH H., Die Akrostichis in der Byzantinischen Kanonesdichtung, *Byzantinische Zeitschrift* 17 (1908), 60, ἑλληνικὴ μετάφραση: ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Μ., *Ἡ ἀκροστιχίδα στὴ Βυζαντινὴ ποίηση τῶν κανόνων*, Κατερίνη 2005. Πρὸβλ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ Ι., Προεόρτια τριώδια τῶν Χριστουγέννων, σὺν *Λογικῇ Λατρεία*, Θεσσαλονίκη 1971, 334.

12. HUNGER H.-KRESTEN O.-HANNICK CHR., *Katalog der griechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek*. 3/2: Codices Theologici 101-200, Wien 1984, 169-185.

13. WEYH H., ὁ.π., 60.

14. Γιὰ τὸν κώδικα (μηναῖα Δεκεμβρίου-Φεβρουαρίου, χαρτῶος, φφ. 559, ιε' αἰῶνας) βλ. *Catalogus codicum Graecorum Sinaiticorum*, ὁ.π., 140. *Catalogue of all manuscripts*, ὁ.π., 95.

15. Γιὰ τὸν κώδικα (μηναῖο Δεκεμβρίου, περγαμινή, φφ. 255, ια' αἰῶνας) βλ. *Catalogus codicum Graecorum Sinaiticorum*, ὁ.π., 136. *Catalogue of all manuscripts*, ὁ.π., 95.

16. Βλ. ἀνωτ., σημ. 8.

17. Βλ. ἀνωτ., σημ. 10.

18. Ἐκδοσις τριωδίου: ΜΡ II, 580-581, ἀρχεται: *Ἐν κενοῖς τὸ συνέδριον τοῦ Ἡρώδου, ἀκροστιχίδα: Τετραδί ψάλω*.

- (4) Πρὸ τοῦ τριωδίου τῆς 23ης Δεκεμβρίου¹⁹ δὲν σημειώνεται τίποτα, πρὸ τοῦ εἰρμού ὅμως τῆς ἠ΄ ὥδης (φ. 170) ἀναγράφεται: Ἰω(άννου) (πρωτο)σπαθ(αρίου) τοῦ Γεωμ(έτρου).
- (5) Τὸ ἴδιο ὄνομα ἀναγράφεται (φ. 185^v, διδασκαλία) καὶ πρὸ τοῦ κανόνος τῆς 24ης Δεκεμβρίου²⁰: Ἰω(άννου) πρωτοσπαθ(αρίου) (sic) τοῦ κυριώτ(ου).
- β΄. Ὁ κώδικας 88 τῆς Ἀρχιεπισκοπικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Λευκωσίας²¹:
- (1) ἀποδίδει τὸν προεόρτιο κανόνα τῆς 4ης Ἰανουαρίου²² στὸν Θεοφάνη: *κανὼν ὁ προεόρτι(ος) ποιήμα Θεοφά(νους)* ἀναγράφεται στὸ φ. 9 (διδασκαλία).
- (2) Ὁμοίως ἀποδίδει στὸν Θεοφάνη τὸν προεόρτιο κανόνα τῆς 5ης Ἰανουαρίου²³. Ἡ σχετικὴ σημείωση (φ. 9, διδασκαλία) εἶναι: *κανὼν ὁ προεόρτι(ος) ποιήμα Θεοφάνους*.
- (3) Ἐπίσης σύμφωνα μὲ τὴν μαρτυρία τοῦ Σ. Εὐστρατιάδη ὁ κώδικας Paris. gr. 1615²⁴, ἀποδίδει (φ. 69) στὸν Θεοφάνη τὰ προεόρτια τριώδια τῆς 2ας Ἰανουαρίου²⁵ καὶ τῆς 3ης Ἰανουαρίου (φ. 72)²⁶ καὶ τοὺς προαναφερθέντες προεόρτιους κανόνες τῆς 4ης καὶ τῆς 5ης Ἰανουαρίου (φ. 69)²⁷.

19. Ἐκδοση τετραωδίου: ΜΡ II, 596-598, ἀρχεται: *Ῥυφθέντες φρένας/ καὶ προκαθαρθέντες, ἀκροστιχίδα: Προσάββατόν τε.*

20. Ἐκδοση κανόνος: ΜΡ II, 617-621, ἀρχεται: *Κύριε, Θεέ μου,/ γενέθλιον ἕμνον/ καὶ προεόρτιον, ἀκροστιχίδα: Καὶ σήμερον δὲ Σάββατον μέλω μέγα.*

21. Πρόκειται γιὰ μνηαῖο Ἰανουαρίου, ἀποτελούμενο ἀπὸ 211 φφ.

22. Ἐκδ. κανόνος: ΜΡ III, 60-63, ἀρχεται: *Ἡ πανταιτία/ καὶ παρεκτικῆ/ ζωῆς, ἡ ἄπειρος σοφία τοῦ Θεοῦ/ ὠκοδόμησε τὸν πύργον ἐναντῆς/ ἀγνῆς ἐξ ἀπειράνδρου μητροῦς,/ πρὸς Ἰορδάνου νῦν, ἀκροστιχίδα: Τῆ μακροῦ Πέμπτη μακρὸν ἕμνον ἐξάδω. Γιὰ τὸν κανόνα βλ. ΔΕΤΟΡΑΚΗ Θ., Κοσμάς ὁ μελωδός, ὅ.π., 203-204. ΖΕΡΒΟΥΔΑΚΗ ΑΛ., ὅ.π., 376-377.*

23. Ἐκδοση κανόνος: ΜΡ III, 79-82, ἀρχεται: *Κύριε, Θεέ μου,/ φωτώνυμον ἕμνον, ἀκροστιχίδα: Καὶ σήμερον δὲ Σάββατον μέλω μέγα.*

24. Γιὰ τὸν κώδικα Paris. gr. 1615 (Colbert 4464, μνηαῖο Ἰανουαρίου, χαρτῶς, φφ. 413, ιε΄ αἰῶνας) βλ. ΟΜΟΝΤ Η., *Inventaire sommaire*, ὅ.π., 107.

25. Ἐκδοση τριωδίου: ΜΡ III, 27-29, ἀρχεται: *Ἡ ἀπόρητος/ τοῦ Κτίστου συγκατάβασις,/ πρὶν ἐκ Παρθένου λάμψασα, ἀκροστιχίδα: Τῆ Δευτέρα.*

26. Ἐκδ. τριωδίου: ΜΡ III, 42-45, ἀρχεται: *Ἐν κενοῖς ἡ ἐπίνοια τοῦ Ἡρώδου, ἀκροστιχίδα: Τετράδι ψαλῶ.*

27. Βλ. πρῶην Λεοντοπόλεως ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, Θεοφάνης ὁ Γραπτός, *Νέα Σιών* 31 (1936), 407, ἀρ. 1, 408, ἀρ. 3, 410, ἀρ. 9, 410, ἀρ. 11 ἀντιστοίχως.

(4) Ὁ Σ. Εὐστρατιάδης ἀναφέρει ὅτι ὁ κώδικας Crypt. Δ.α. V²⁸ ἀποδίδει τὸ διώδιο τῆς 2ας Ἰανουαρίου²⁹ στὸν Θεοφάνη³⁰.

Σημειωτέον ὅτι ἡ φράση *κανὼν ὁ προεὐρτίος ποίημα Θεοφάνους* διὰ τῆς ὁποίας ἀποδίδονται στὸν Θεοφάνη οἱ προεὐρτίοι κανόνες τῆς 4ης καὶ 5ης Ἰανουαρίου εἶναι σὲ τονικὸ ἰαμβικὸ δεκαπεντασύλλαβο, σὲ ἐμένα δὲ εἶναι ἄγνωστη ἄλλη τέτοια περίπτωση *διδασκαλίας* ὑμνογραφικοῦ κειμένου.

γ'. Τέλος τὸ προεὐρτίο τριώδιο τῆς 2ας Ἰανουαρίου ἀποδίδεται στὸ τυπικὸ τῆς Μονῆς Θεοτόκου τῆς Εὐεργέτιδος στὸν Ἰωσήφ (τὸν ὑμνογράφο;)³¹.

Ἐπίσης εἶναι γνωστὰ τὰ ἐξῆς προεὐρτία τριώδια-τετραώδια γιὰ τὴν ἐορτὴ τῶν Χριστουγέννων:

Στὸ Ἐκδοσιολόγιον τοῦ Vitali ἔχουν ἐκδοθεῖ:

– τριώδιο μὲ ὠδὲς α', η', θ' (18 Δεκεμβρίου, ἄρχεται: *Φράσον ἡμῖν Βαρλαάμ/ πόθεν γεννᾶται Χριστός*)³²

– τριώδιο μὲ ὠδὲς γ', η', θ' (20 Δεκεμβρίου, ἄρχεται: *Δεῦτε/ νῦν προεορτάσωμεν/ τῶν πιστῶν τὰ πλήθη*)³³

28. Γιὰ τὸν κώδικα (μῆναῖο Ἰανουαρίου, περγαμινή, φφ. 163, ἔτους 1101) βλ. *Codices cryptensis seu Abbatiae Cryptae Ferratae... digesti et illustrati cura et studio D. A. Rocchi...*, Tusculani 1883, 279-299. CANART P. - LUCA S. (eds), *Codici Graeci dell' Italia meridionale*, Roma 2000, 97.

29. Ἐκδ. διωδίου: ΜΡ III, 28-29, ἄρχεται: *Ῥαθυμίας ὕπνον ψυχικόν/ τινάξαντες, ἀκροστιχίδα: Τρίτη τε.*

30. Βλ. πρῶην Λεοντοπόλεως ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, ὄ.π., 407, ἀρ. 2. Ζερβουδάκη Ἄλ., ὄ.π., 400.

31. Βλ. *Συναξάριον σὺν Θεῷ, ἧτοι Τυπικὸν Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκολουθίας τῆς εὐαγοῦς μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Εὐεργέτιδος...*, DMITRIEVSKIJ AL., *Opisanie liturgitceskich rukopisej chranjascichsja v bibliotekach pravoslavnogo vostoka, I*, Κίεβο-Πετρούπολη 1895 (ἀνατύπωση 1965), 372. JORDAN R. H., *The Synaxarion of the Monastery of the Theotokos Evergetis. September to February, Text and Translation* by R. H. Jordan, *Belfast Byzantine Texts and Translations*, 6.5, Belfast 2000, 390 (στὸ ἐξῆς: Jordan). Γιὰ τὸ τυπικὸ τῆς Μονῆς Θεοτόκου τῆς Εὐεργέτιδος βλ. καί: Gautier P., *Le typikon de la Theotokos Evergetis*, *Revue des Études Byzantines* 40 (1982), 5-101. JORDAN R. H., *Synaxarion Evergetis: The Synaxarion of the Monastery of the Theotokos Evergetis. March to August - The movable cycle, Text and Translation* by R. H. Jordan, *Belfast Byzantine Texts and Translations*, 6.6, Belfast 2005. MULLETT M.-KIRBY A. (eds), *Theotokos Evergetis and Eleventh-Century Monasticism*, *Belfast Byzantine Texts and Translations* 6.1, Belfast 1994. MULLETT M. - KIRBY A. (eds), *Work and Worship at the Theotokos Evergetis 1050-1200*, *Belfast Byzantine Texts and Translations* 6.2, Belfast 1997.

32. Ἐκδοσιολόγιον τριωδίου: Ἐκδοσιολόγιον I, τνζ' - τνη'.

33. Ἐκδοσιολόγιον τριωδίου: Ἐκδοσιολόγιον I, τπε' - τπς'.

- τετραώδια με ώδες ζ', ζ', η', θ' (23 Δεκεμβρίου, ἄρχεται: Ὁ οὐρανὸς εὐφραίνεται ἄνωθεν, ποίημα Βαρθολομαίου Κρουπτοφέρρης, καὶ Ὑμνον προεόρτιον ἀναπέμφωμεν οἱ ἐξ Ἀδάμ)³⁴.

Στὸν κώδικα Crypt. Δ.α. XIV, φφ. 152^v-162³⁵ παραδίδεται ἓνα ἀκόμη τριώδιο (τὸ ὁποῖο φαίνεται ἀνέκδοτο) γιὰ τὴν 19η Δεκεμβρίου: Προεόρτια τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὸ τριώδιο (ἦχος πλ. β'. Ὁ αἰσθητὸς Φαραῶ, ἄρχεται: Δεῦτε, πιστοί, νοητῶς ὡς ἐν τῇ πόλει Βηθλεέμ) στερεῖται ἀκροστιχίδος καὶ εἶναι ἔργο ἀνωνύμου.

Στὰ *Analecta Hymnica Graeca* ἐπίσης ἔχει ἐκδοθεῖ³⁶ τριώδιο προεόρτιο τῶν Χριστουγέννων (ὁμοίως γιὰ τὴν 19η Δεκεμβρίου) με ὡδες α', η', θ' (ἄρχεται: Πάντες προεόρτιον χαρὰν/ τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως).

Εἶναι γνωστὸ ὅτι στὸ Τριώδιο καὶ στὸ Πεντηκοστάριο ἡ σύνθεση καὶ ἡ χρῆσις τριωδίων - τετραωδίων καθ' ἡμέραν εἶναι ἀπολύτως ἀντίστοιχη με τὴν χρῆσις τῶν Βιβλικῶν ὡδῶν καὶ ἔχει ὡς ἑξῆς:

Δευτέρα: Ψάλλεται τριώδιο με ὡδες α', η', θ'

Τρίτη: Ψάλλεται τριώδιο με ὡδες β', η', θ'

Τετάρτη: Ψάλλεται τριώδιο με ὡδες γ', η', θ'

Πέμπτη: Ψάλλεται τριώδιο με ὡδες δ', η', θ'

Παρασκευή: Ψάλλεται τριώδιο με ὡδες ε', η', θ'

Σάββατο: Ψάλλεται τετραώδιο με ὡδες ζ', ζ', η', θ'

Ἐπομένως ἡ χρησιμοποίηση τῶν προαναφερθέντων προεορτίων τριωδίων συσχετίζεται με τὸν τρόπο χρήσεως σὲ ἐβδομαδιαία βάση τῶν τριωδίων στὸ Τριώδιο καὶ τὸ Πεντηκοστάριο. Γιὰ τὶς δύο μεγάλες ἀκίνητες Δεσποτικὲς ἑορτές, τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων, διαμορφώθηκε προεόρτιος κύκλος ἀντίστοιχος με τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, ὅμως τὰ συγκεκριμένα προεόρτια τριώδια ἔμειναν ἐκτὸς τῶν λειτουργικῶν βιβλίων, διότι οἱ κανόνες τοῦ Συμεῶν

34. Ἐκδοση τριωδίου: Ἀνθολόγιον I, υδ' -νε' Βλ. καὶ GIOVANELLI G., *Catalogo completo dei canoni e contaci e di altri inni sacri composti da S. Bartolomeo, Bolletino della Badia Greca di Grottaferrata* 6 (1952), 46.

35. Γιὰ τὸν κώδικα (μηναῖο Δεκεμβρίου, περγαμινή, φφ. 290, ια' αἰῶνας) βλ. *Codices cryptensis seu Abbatiae Cryptae Ferratae*, ὁ.π., 313-315. STEFANOVIC D., *The daily menaia from Carbone, Bolletino della Badia Greca di Grottaferrata* 21 (1967), 44-45.

36. Ἐκδοση τριωδίου: *Analecta Hymnica Graeca e codicibus eruta Italiae Inferioris, J. Schiró consilio et ductu edita*. Instituto di Studi Bizantini e Neoellenici, Università di Roma con il concorso del consiglio Nazionale delle ricerche, IV: *Canones Decembris, A. Kominis collegit et instruxit*, Ρώμη 1976, 479-483.

Μεταφραστού ἀνακαλοῦσαν στήν μνήμη τίς ἀντίστοιχες λαμπρές συνθέσεις τοῦ Κοσμᾶ γιά τήν Μεγάλη Ἑβδομάδα καί γιά τόν λόγο αὐτό προτιμήθηκαν. Ἡ διαμόρφωση προεορτίων τριωδίων καί γιά ἀκίνητες ἑορτές ὀφείλεται στήν ἐπίδραση τοῦ κύκλου τῶν κινητῶν ἑορτῶν, ἢ διαμόρφωση τοῦ ὁποίου προηγήθηκε τῆς διαμόρφωσης τοῦ κύκλου τῶν ἀκινήτων³⁷.

Στό Τυπικό τῆς Μονῆς Θεοτόκου τῆς Εὐεργέτιδος σημειώνεται ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο πρέπει νά ψάλλονται τὰ τριώδια τοῦ Συμεὼν Μεταφραστοῦ καί γίνεται φανερό ὅτι αὐτὰ ἀντλοῦν ὅλη τήν αἴγλη τους ἀπό τὰ ἀντίστοιχα τοῦ μεγάλου μελωδοῦ: *ψάλλομεν εἰς τὰ Ἀπόδειπνα τὰ β΄ Τριώδια τὰ προεόρτια... ἀογῶς δέ καί μετὰ προσοχῆς, ἀφ' ὅμοια γάρ εἰσι τοῖς τῆς μεγάλης ἑβδομάδος*³⁸.

2. Ἄλλες ἑορτές γιά τίς ὁποῖες ἔχουν συντεθεῖ προεόρτια τριώδια

Ἐκτός ἀπό τίς ἑορτές τῶν Χριστουγέννων καί τῶν Θεοφανείων ἐκδίδεται σπό ΜΡ (στῆς 5 Αὐγούστου) προεόρτιο τριώδιο μέ ὠδές α΄, η΄, θ΄ γιά μία ἀκόμη σημαντική Δεσποτική ἑορτή: τήν Μεταμόρφωση τοῦ Ἰησοῦ (ἄρχεται: *Ταύτην προεόρτιον τήν ἡμέραν ἐπιτελοῦντες*)³⁹. Ἐπίσης εἶναι γνωστά προεόρτια τριώδια πρὸς τόν ἅγιο Δημήτριον⁴⁰, γιά τήν ἑορτή τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, γνωρίζουμε δέ καί ἀνέκδοτο τετραώδιο (μέ ὠδές α΄, γ΄, ς΄, θ΄, τῆς θ΄ ὠδῆς ἐκπεσοῦσης) πρὸς τιμὴν τοῦ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (8 Σεπτεμβρίου) ἔργο Θεοδώρου ἀσηκρητίου⁴¹.

37. Βλ. ΚΟΛΛΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Θ., *Περί τοῦ προβλήματος τῆς β΄ ὠδῆς τῶν κανόνων*, Ἀθήνα 2012, 200-201, ὅπου καί σχετική βιβλιογραφία.

38. Βλ. ДМИТРИЕВСКИ А. Л., ὁ.π., 345. Jordan, 304.

39. Ἔκδ. τριωδίου: ΜΡ IV, 320-328.

40. Βλ. ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΛΑ ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ, Αἱ πρὸς ἀναθεώρησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων γενόμενα ἀπόπειρα ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, *Νέα Σιών* 31 (1936), 231-232.

«Ταύτας (sc. τὰς προεορτίους ἀκολουθίας) συνθέντων (sc. ὁ Συμεὼν Θεσσαλονίκης) ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἔγερσιν τῆς ἑορτῆς τοῦ πολιοῦχου διὰ τοῦ παραλληλισμοῦ αὐτῆς πρὸς τὰς δύο ταύτας μεγάλας ἑορτάς (sc. Χριστουγέννων καί Θεοφανείων)», σημειώνει ὁ Ἱ. Φουντούλης, βλ. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ Ι., *Τὸ συγγραφικὸν ἔργον Συμεὼν τοῦ Θεσσαλονίκης (συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν καί θεωρίαν τῆς θείας λατρείας)*, Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου 48, Θεσσαλονίκη 1966, 166.

41. Βλ. *Ταμείον ἀνεκδότων βυζαντινῶν ἀσματικῶν κανόνων seu Analecta Hymnica Graeca e codicibus eruta Orientis Christiani* ὑπὸ Ἑλ. Παπαηλιοπούλου-Φωτοπούλου, δ. Φ., Ἱ. Κανόνες Μηναιῶν, Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν Ὠφελίμων Βιβλίων, Ἀθήνα 1996, 39, ἀρ. 33.

Ἡ σύνθεση ἀπὸ τὸν Συμεὼν Θεσσαλονίκης προεορτίων κανόνων πρὸς ἀνύμνηση τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς τάσεως νὰ προβάλλεται τρόπον τινὰ μία ἑορτὴ διὰ τῆς ὑπάρξεως κύκλου προεορτίων κανόνων, διωδίων, τριωδίων, τετραωδίων. Ἐνδεικτικὸ εἶναι ὅτι αὐτὰ τὰ προεόρτια ὑμνογραφικὰ κείμενα συνετέθησαν καὶ ψάλλονταν μόνο στὴν Θεσσαλονίκη, τῆς ὁποίας εἶναι πολιοῦχος ὁ ἅγιος Δημήτριος.

Ὁ προεόρτιος κύκλος⁴² γιὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἀρχίζει στίς 19 Ὀκτωβρίου καὶ συνεχίζεται μέχρι τὴν 25ῃ τοῦ μηνός, εἶναι δὲ γνωστὸς ἕνας ἀκόμη προεόρτιος κανόνας, ὁ ὁποῖος ἐγκαινιάζει τὴν προεόρτιο περίοδο τῆς ἑορτῆς τοῦ πολιοῦχου καὶ ψάλλεται τὴν τρίτη Κυριακὴ πρὸ τῆς 26ῆς Ὀκτωβρίου. Ἐπομένως ὁ προεόρτιος κύκλος τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Δημητρίου εἶναι ἡ μεγαλύτερη σὲ διάρκεια προεόρτιος περίοδος ἀκίνητης ἑορτῆς μὲ χρησιμοποίησι κανόνων, μεγαλύτερη καὶ ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη τῶν Χριστουγέννων, τῶν ὁποίων οἱ προεόρτιοι κανόνες ἐγκαινιάζονται στίς 20 Δεκεμβρίου. Ἡ ἑναρξὴ τοῦ προεόρτιου κύκλου τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Δημητρίου μὲ πλήρη κανόνα τρεῖς Κυριακὰς πρὶν τὴν ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποία τιμᾶται ἡ μνήμη του, ἀποσκοπεῖ στὸν λαμπρὸ τοπικὸ ἑορτασμό⁴³.

Ὁ προεόρτιος κύκλος τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Δημητρίου περιλαμβάνει τὰ ἑξῆς ποιητικὰ κείμενα (κανόνες πλήρεις, διώδιο, τριώδιο, τετραώδια):

– Ὁ κανὼν ὁ ὁποῖος ψάλλεται τὴν τρίτη Κυριακὴ πρὸ τῆς 26ῆς Ὀκτωβρίου ἔχει ἀκροστιχίδα *Ὡσαννά Χριστὸς εὐλογημένος Θεὸς (ἄρχεται: Ὡφθησαν ὡς πηγαὶ τῆς πλευρᾶς σου, Χριστέ).*

– Τὴν 19ῃ Ὀκτωβρίου ψάλλεται τριώδιο τὸ ὁποῖο ἔχει ἀκροστιχίδα *Τῆ Δευτ<έ>ρα* (ἄρχεται: *Τῷ τὴν ἄθειον/ ἐγειρομένην θάλασσαν).*

– Τὸ τριώδιο ποὺ ψάλλεται τὴν 20ῃ Ὀκτωβρίου ἔχει ἀκροστιχίδα *Τρίτ<η> τε* (ἄρχεται: *Τῷ δόγματι τῷ τυραννικῷ/ Δημήτριος ὁ μέγας).*

– Ἡ ἀκροστιχίδα τοῦ τριωδίου ποὺ ψάλλεται τὴν 21ῃ Ὀκτωβρίου (ἄρχεται: *Τῆς πίστεως ἐν πέτρᾳ ἐστηριγμένος)* εἶναι *Τετράδι ψαλῶ.*

42. Βλ. διεξοδικὴ παρουσίαση: ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ Ι., *Ἡ Μεγάλὴ Ἑβδομάς τοῦ ἁγίου Δημητρίου, Κείμενα Λειτουργικῆς 17, Θεσσαλονίκη 1979.*

43. Πρὸβλ. καὶ τὸ πρόσφατο RUSSEL EUG., *Literature and Culture in Late Byzantine Thessalonica*, London New York 2013, ὅπου τὰ κεφάλαια: *Byzantine Hymnography as a Signifier of Civic Identity* (61 κ.έ.), *An Akathistos Hymn to St Demetrius: An Example of Post-Byzantine Devotion* (139 κ.έ.)

– Τὴν 23ῃ Ὀκτωβρίου ψάλλεται κανόνας με ὀκτώ ὠδές ὁ ὁποῖος (ἄρχεται: *Τμηθείση ῥάβδω/ σχίζεται ὑγρά*) ἔχει ἀκροστιχίδα *Τῆ μακροῦ Πέμπτη μακρὸν ὕμνον ἐξάδα*.

– Τὸ τετραώδιο ποὺ ψάλλεται τὴν 24ῃ Ὀκτωβρίου (ἄρχεται: *Πρὸς σὲ προσφύγω/ τὸν διὰ τὸν κτίστην*) ἔχει ἀκροστιχίδα *Προσάββατόν τε*.

– Τέλος τὴν 25ῃ Ὀκτωβρίου ψάλλεται κανόνας με ὀκτώ ὠδές, ὁ ὁποῖος (ἄρχεται: *Κάλλιστε μαρτύρων,/ ἐντάφιον μέλος/ καὶ ἐπικήδειον*) ἔχει ἀκροστιχίδα *Καὶ σήμερον δὲ Σάββατον μέλω μέγα*⁴⁴.

Ἡ διασκευὴ ἐπομένως τῶν κανόνων τοῦ Κοσμᾶ τοῦ μελωδοῦ γιὰ τὴν Μεγάλῃ Ἑβδομάδα (διώδιο, τριώδια, τετραώδιο, πλήρης κανόνας με ὀκτώ ὠδές) καὶ ἡ δημιουργία προεόρτιων κανόνων γιὰ τὴν ἑορτὴ τῶν Χριστουγέννων καὶ τῶν Θεοφανείων, ἡ σύνθεση προεόρτιων τριωδίων γιὰ τὴν Μεταμόρφωση τοῦ Ἰησοῦ, τὸν ἅγιό Δημήτριο, τὴν ἑορτὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καὶ τὴν ἑορτὴ τοῦ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου εἶναι συνηθισμένοι τρόπος, με τὸν ὁποῖο ἐφορτάζε-ται ἡ μνήμη τοπικοῦ ἁγίου (πολιούχου-προστάτου ἁγίου, ἁγίου φερωνύμου μονῆς, ἁγίου ὁ ὁποῖος θαυματουργήσε κ.λπ.). Ὀφείλεται στὴν ἐπίδραση τοῦ κύκλου τῶν κινητῶν ἑορτῶν, ἡ διαμόρφωση τοῦ ὁποῖου προηγήθηκε τῆς διαμόρφωσης τοῦ κύκλου τῶν ἀκινήτων ἑορτῶν καὶ δείχνει τὴν ἐξέλιξη τῆς χρήσε-ως τῶν τριωδίων τοῦ Κοσμᾶ γιὰ τὴν Μεγάλῃ Ἑβδομάδα. Τὰ τριώδια αὐτὰ ἀπο-τελοῦν μερικὴ περίπτωση τῆς συστηματικῆς χρησιμοποίησεως τῶν τριωδίων κατὰ τὴν περίοδο Τριωδίου-Πεντηκοσταρίου.

44. Οἱ κανόνες αὐτοὶ ἔχουν ἐκδοθεῖ στὸ *Θύρα τῆς Μετανοίας...* Ἐν Ἀθήναις, (ἄνευ χρονο-λογίας ἔκδ.), 212-225. Ὁ κανὼν τῆς 25ῆς Ὀκτωβρίου ἐξεδόθη καὶ ἀπὸ τὸν Σ. Εὐστρατιάδη, βλ. *ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ Σ., Ἀγιολογικά* (Ὁ ἅγιος Δημήτριος ἐν τῇ Ὑμνογραφίᾳ), *Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 11 (1935), 139-148. Πρὸβλ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ ΑΘ., *Βυζαντινὰ Ἀνάλεκτα*, *Byzantinische Zeitschrift* 8 (1899), 77-78 καὶ ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ Ι., *Τὸ συγγραφικὸν ἔργον Συμεὼν τοῦ Θεσσαλονίκης (συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ θεωρίαν τῆς θείας λατρείας)*, *Ἐται-ρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν*, Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, 48, *Θεσσαλονίκη* 1966, 102-106 (τὸ κείμενο: 182-204). Βλ. ἐπίσης ὅσα σημειώνει ὁ Φουντούλης γιὰ τὴν παράδοση δύο ἀμφιβόλου πατρότητας προεόρτιων προσομοίων κειμένων: δύο ὠδῶν (ὠδὴ ζ´. *Συνεσχέθη/ ἄλλ' οὐ κατεσχέθη καὶ ὠδὴ ζ´*. *Ἄφραστον θαῦμα*) καὶ ἐνὸς κανόνος προσομοίου πρὸς τὸν κανόνα τοῦ Μ. Σαββάτου (ἄρχεται: *Κύριε Θεέ μου,/ ἐξόδιον ὕμνον καὶ ἐπιτάφιον/ ὠδὴν τῷ μάρτυρι*, 197, σμ. 1).

SUMMARY

Theoni Kollyropoulou, The fore-festal *triodia* and *tetraodia* for the fixed cycle of the Liturgical Year

In the printed menaea there are triodia, tetraodia and kanons for the commemoration of the fore-feast cycle for Christmas and the Epiphany. These kanons were composed by Symeon Metaphrastes and preserved in the menaea, because they recalled to memory the corresponding brilliant poetic compositions of Cosmas the Melodist for the Holy Week.

The arrangement of these kanons by Symeon Metaphrastes and the composition of fore-feast kanons for Christmas and the Epiphany, for the Transfiguration of Jesus, Saint Demetrios, the Nativity and the Dormition of the Virgin Mary clearly sought that the fore-feast triodia for the festal fixed cycle is due to the earlier formation of movable cycle of the Liturgical Year. It also demonstrates the use of Cosmas triodia and tetraodia in the liturgical books, which has its origin in the structure of the triodia and tetraodia during the Triodion and Pentecostarion period in accordance with the weekly cycles (exactly the same as the system of the Biblical Canticles).